

Az „ÖRÖK NŐI”

(Variációk egy témára)

„Mindaz, mi elmúlik, / csak földi jelkép;
a fogyatékos itt / tökéletes szép;
a mondhatatlan is / alakra lel;
az Örök Női visz / magasba fel.
(Goethe, Faust)

Szentkuthy Miklós és az érosz

Mostanában többet olvastam Szentkuthy műveit – részben erre az előadásra is készülve. *Erosz–Thanatosz* örök problémája mellett teológiai reflexiói is izgatnak.¹ De most az erotika, a *Nő–Szerelem misztériuma*, az *Örök Női metaforájához* fűzök megjegyzéseket. Utána szólok Szabó Lőrincről, két perszonalista filozófusról, Paul Claudelről és Pierre Emmanuelról, végül Teilhard de Chardin *L'Éternel féminin* című költői látomásáról.

Szentkuthy Miklós *Az egyetlen metafora felé* (1935) című korai könyvének kulcsát megadja az önéletrajzi interjúban:² „A címlap! A második kiadás címlapja orchideát ábrázol. Orchideát azért, mert, mint mondtam, a szerelem minden csínját-bínját, kínját igyekszem ábrázolni. Márpedig ezer mitológiában *az orchidea a szerelem jelképe*. Az orchidea nekem egyúttal a természetnek, sőt a történelemnek is egyik eklatánsan kifejező alakja. A természetnek? – ez magától értetődik. De hogy a történelemé is?... Nos, ez azért, mert az orchidea rokon a bogárevő, húsevő növényekkel és ez engem fájdalmasan arra int, hogy még a növények, a legszebb virágok világában is olyan disznóságok, gyilkosságok, rablások, kínzások folynak, mint az emberiség történetében. De ezen túl: izgat (más író is izgatott!) a Természetnek a maga különálló története. (...) Egyszóval: izgat a Természetnek ez a rettenetes más és öncélú folyamata, amelyik purcant az emberi históriára. Erről különben a *Véres Számárban*, *Orpheusom* IV. kötetében van egy passzus, ahol én is nekiduráltam magamat, hogy Teilhard de Chardin után kifejezzem a totális indifferenciát a természet részéről az ember boldogsága vagy boldogtalansága iránt...”³

Az egyetlen metafora felé című esszéjében⁴ így vallott: „Két dolog izgat: legszubsjektívebb életem legszubsjektívebb epikai részletei, efemer apróságai, a maguk adatszerű,

¹ Lásd például „Isten: Rejtelem” című kiadatlan esszémet.

² *Új Írás* 88/2. – *Frivolitások és hitvallások*, Magvető, Bp., 1988, 1983-ban Kabdebó Lórántnak 27 alkalommal magnetofonba mondott beszélgetések, szerkesztette Tompa Mária. (= FH)

³ FH 392–394.

⁴ 1985-ös kiadásában 100. oldal.

stilizálatlan egyéniségükben – és a világ nagy tényei, allegorikus, Standbild-szerű nagyságukban: halál, nyár, tenger, szerelem, istenek, virág.”

Ugyanakkor az egzisztencialista filozófusok, Heidegger és Kierkegaard létkérdéseit feszegeti, az erotikával a zene és a metafizika keveredik – szándékosan. Metafizikai impresszionizmus. *Érosz és Thanatosz*: tulajdonképpen nincs is más „probléma”, illetve *Misztérium*.

Lásd a *Fejezet a szerelemről* (1936): *catalogus amoris*, a testi és lelki szerelemről. „A lehetetlenség plasztikája a szerelem: *a nő az a titokzatos középpont* (éppilyen pont Istennek az emberiség, anyának a gyermek), ahol a semmi és a minden reszkető egyensúlyban lebegnek, mint ideges mérleg két serpenyője, avval a vibráló szeméremmel, mellyel virágra szálló lepkék vízszintesre tárt szárnyai szoktak dideregni.”⁵

Idézek egy önjellemzést Szentkuthy Miklós *Szent Orpheus Breviáriuma* I. kötetéből:⁶ „Hogy annyi nővel vacakoltam, annak egyik fő forrása aszkéta-cinizmus volt: gondoltam, hogy ha testemen és agyamon összevissza gázolnak a nők, hamarabb megsemmisítik bennem az egész erősz-lehetőséget, mintha megtagadó lennék. Farce és pizok, kalibertelen botrányok biztosabb Anteros,⁷ mint a böjt. S mi lett az önkínzás vége? Nem a szerelmet öltem meg magamban e szellemdús technikával, hanem csak a nőket: az asszonyok, élő embertársam, valóban agonizáltak körülöttem és miattam – s én, az önkínzó, a szent – esztéta önzésekben lubickolok: megfigyelek, pszichologizálok, verseket írok. Hiába, az én szabadalmazni való moralitásom...”⁸

„*A nőnek a férfi: cél; a férfinak a nő: eszköze.*” Ez Casanova végkövetkeztetése.

Kétségtelen, hogy Szentkuthy főbb szereplői: Casanova, Monteverdi, Brunelleschi, Dürer, II. Szilveszter vagy akár Szent Ágoston ellenfele, Pelagius álarca mögött maga az író rejtezkedik: a kétkedő, kereső, eretnek és hinni akaró katolikus, az „ortodox eretnek együtt”, az élvhajász és a bűnbánó.

Szabó Lőrinc: Semmiért Egészen

Itt megállok, mert itt a *Casanova-Szabó Lőrinc* jut eszembe. Nem az általam igen nagyra becsült költő és műfordító teljes művének értékeléséről van szó, csupán a *Nőről és a szerelemről* alkotott, részben bevallott felfogásáról.

A szerelemben a másik személyt, *a nőt élvezeti tárggyá lefokozó férfivágy önzését*, a személyt birtokolni akaró szenvedélyt jól kifejezi Szabó Lőrinc ismert verse: *Semmiért Egészen*.

„...*Nem vagy enyém, míg magadé vagy:*

⁵ *Fejezet a szerelemről*, 344.

⁶ *Szent Orpheus Breviáriuma*, Magvető, Bp., 1939, (= OB) „Széljegyzetek Casanovához”, 7–153.

⁷ Anterosz: a szépség és a gyönyör istennője a görög mitológiában.

⁸ OBI, 141

*még nem szeretsz.
Míg cserébe magadénak
szeretnél, teher is lehetsz.
Alkú, ha szent is, alkú;
nékem más kell már: Semmiért Egészen!
Két önzés titkos párbaja minden egyéb,
én többet kérek: azt, hogy sorsomnak alkatrésze légy...*”

Szabó Lőrinc maga a *Vers és valóság* I. kötetében⁹ így magyarázza a verset és annak „kiegészítését”: „Azt hiszem, a legismertebb versem. (...) Hogy mi váltotta ki? Tíz-évi házasság és tizennégy-tizenöt év szerelmi tapasztalat. Azonkívül az helyzet, amelyben Erzsikével voltam...” Utólag megállapította, hogy feleségének és szerelmének egyaránt szól: „Úgy látszik, mindkettőjüknek ragaszkodom a hűségéhez. Az egész *hűség–hűtlenség–szerelem* probléma nem lehetett más bennem, mint zavaros ködlés, és tudtam, hogy sokat kívánok, amikor ilyen odaadást kérek. (...) A vers maximálisan önző küzdelem, vagyis kétségbeesés a női hűségért.”¹⁰

Perszonalizmus: Marcel – Lévinas

Szabó Lőrinc említett magatartása az ellentétet idézi, a szerelem/szeretet perszonalista távlatait. Most a perszonalista filozófusok¹¹ meglátásait idézve röviden a *személyesedés útját* világítom meg

Kezdem *Gabriel Marcel* (1889–1973)¹² keresztény egzisztencialista gondolkodóval. G. Marcelnek a szeretetről alkotott filozófiája, a láthatatlan világ valósága és a halhatatlanság hite, szeretteinek halála miatti fájdalmas élményeiből, illetve a szeretett lények jelenléte megtapasztalásából bontakozott ki. Túljutva bizonyos spiritiszta tapasztalatokon eljutott a keresztény hitre. Filozófiájának középpontjába került az emberi személyek közössége (szeretetkapcsolata), az a szeretet, amely legyőzi a halált. (Vö. *Énekek éneke*: „Erős a szerelem, mint a halál.”)

Filozófiájának kulcsfogalma az *intersubjectivité*: az alanyok/személyek *kölsönös nyitottsága*, amely a személyesedés feltétele és a szeretet útja. Az egyén, az alany nem elszigetelt, az adott világ ölen létezik, kapcsolatba kerül a külvilággal, másokkal, és pedig testi/szellemi mivolta révén. Az Én és az objektív valóság között ott van az én *testem*, amelyet nem úgy birtokolok, mint valami tárgyat (a test nem hulla); valós értelemben én a *testem (is) vagyok*. Marcelnél sokszor visszatér – a *lenni* és *birtokolni* fog-

⁹ *Vers és valóság*, I–II, Magvető, Bp., 1990 (= *Vv*), I, 373 és 610.

¹⁰ De Szabó Lőrinc megírta ennek „valami egyensúlyát”, „*társ-versét*” is, a *Rossz férj panasza* címűt, amely igazságosabb, mint a *Semmiért egészen: Vv*, 610–611.

¹¹ G. Marcel, M. Buber, E. Levinas és követőik, M. Zundel, X. Lacroix, H. Boulad SJ.

¹² Vö. Szabó Ferenc SJ, *Marcel önmagáról*, „Mai írók és gondolkodók/2”, Róma, 1988. – Gabriel Marcel agnosztikus apától és zsidó anyától született (1889). Szülei nem keresztelték meg, 1929-ben vette fel a keresztséget.

lompár összefüggésében – ez az emberi testről vallott gondolat. Szerinte „*a testben-való-lét a metafizika központi adottsága*”.

A *Másik* (emberi lény) nem *Akárki*, valami névtelen *Az*, tehát tárgy, hanem alany, személy, aki velem együtt van, *együtt vagyunk* (*Mit-sein*). El kell ismernem a másikat személynek: párbeszéd, „csere”, az ajándékok kicserélése révén valósul meg a *kommúnió*, a szeretetkapcsolat. Tehát csak úgy, ha az Én a másikat nem (élvezeti) tárgynak tekinti, hanem magához hasonló Személynek.

Ezt a gondolatot más perszonalistáknál, például a két zsidó filozófusnál, Martin Bubernél és Emmanuel Levinasnál is megtaláljuk.

Ezután még a franciává lett litván származású ortodox zsidó filozófus, *Emmanuel Lévinas* (1906–1995) híres eszmefutását idézem *az emberi arcról*.¹³ Szerinte az emberi arc szimbolikája több irányba mutat. Miként a perszonalisták, Lévinas is az Én–Te viszonyt elemzi, azt a személyes kapcsolatot, *amelyben a Másik, a felebarát beszédes arcát szemlélve felfedezhetem a transzcendenciát*, a láthatatlan „Isten szavát”, tehát az „Egészen Más” tapasztalhatom meg. A Másik arca, üzenete végtelen távlatokat tár fel előttem, amelyet nem lehet bezárni a tér-idő dimenziójába.

Lévinas átveszi az Ószövetség képtilalmát: tilos Istenről képet faragni, festeni, mert ez bálványimádáshoz vezet. „Úgy látszik, még a Teremtő szavát is: »Alkossunk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá« (Ter 1,26), csak fenntartással fogadja el – írja Gánóczy Sándor katolikus teológus. – Szerinte az ember inkább nyoma, mint képe a Teremtőnek.”¹⁴ Azt mondhatnánk: Lévinas bibliai ihletésű filozófiája a felebaráti szeretet ragyogó kommentárjának is tekinthető. „De – magyarázza Gánóczy – fenomenológiája kiterjed mindarra, amit *erotikának* nevezünk. Tehát az érzéki, vágyódó és a vágy tárgyát birtokolni kívánó szeretetre is. Megkapó módon azonban a másik ember effajta birtoklásában Lévinasnak sikerül a gyengédségre helyezni a hangsúlyt. A jelszó tehát itt ez: »Légy az enyém, de úgy, ahogy ez neked tetszik.« Gyengéd birtoklásról van szó: »Szeretni annyit jelent, mint a másikat félteni és gyengeségének segítséget nyújtani.«¹⁵ *Nem meghódítani, nem megragadni, nem alávetni, ha nem – mindenekelőtt – arcát simogatni.*”¹⁶ A filozófus itt főleg a női arcra céloz. Az lát-szik számára a legsimogathatóbb arcnak.¹⁷

De Levinas jól tudja, hogy „a gyöngédségre képes erotika ki van téve a *profanáció, a megszenteltségtelenítés* veszélyének is – véli Gánóczy. »Az asszony verve jó« szelleme soha nincs messze a birtokolni vágyó szerelemtől. Talán ez okból figyelmeztet Lévinas arra, hogy a szerelemnek ajánlatos valóságosan baráti érzelmekkel párosulnia. »A barátság valóban a Másik felé irányul.« Így keresi a vele való egyenlőséget és egyenjogúságot.” Lévinas így magyarázza: „Ha szeretni annyit jelent, mint annak a

¹³ Lásd Gánóczy Sándor, „A másik beszédes arca Levinas és a Biblia szerint”, in *Pannonhalmi szemle*, 2015, XXIII/2, 35–47.

¹⁴ I. m., 39.

¹⁵ E. Lévinas, *Tatalité et infini*, Le Livre de Poche, Paris, 2009, 286. (=Ti)

¹⁶ Vö. *Ti* 288–291.

¹⁷ *Ti* 296.

szeretnek örvideni, amelyet a szeretett lény ad nekem, akkor azt is jelenti, hogy a szerető egyben önmagát is szereti. Ilyen értelemben még »páros önzésrők« is lehet szó.»¹⁸ „Természetesen – fűzi hozzá Gánóczy – ez már nem igazi önközpontú önzés, mert hiszen az én gyönyöröm örül az ő gyönyörének is.”

Aki igazán szeret, nem azt várja, hogy a másik teljesen odaadja magát, hogy birtokolhassa, hanem ő adja oda magát, mindenét, és azt akarja, hogy a másik legyen, minél több létet akar biztosítani neki. A szeretetben a teremtő szándék (*volonté de promotion*, M. Nédoncelle) nyilatkozik meg.

Az egymást igazán szeretők a kölcsönös (ön)ajándékozásban fejezik ki szerelmüket/szeretetüket. De még ez is lehet „önzés kettesben”, ha az Én és a Te közötti kapcsolat nem nyílik meg a legfőbb Te, Isten felé.

A földi és égi szerelem harca Claudelnél

Paul Claudel (1895–1955) megtéréseiről már többször írtam.¹⁹ Többes számban megtéréseiről beszélek. Ismeretes a kamasz költő első megtérése – részben Rimbaud hatására – a XIX. század végén. 1886 karácsonyának vesperása alatt a Notre-Dame-székesegyházban érte a kegyelem villámcsapása. Erről többször vallott: „Íme, egyszerre Valaki lettél.” De pár évtizede fény derült arra, hogy Claudelnek, a fiatal diplomatának volt egy négy évig tartó (1901–1905) házasságtörő viszonya. Claudel a nagy szerelemnek a *Déli osztozás* című drámájában (1906) állított emléket.²⁰

A költő-diplomata Rosalie Vetch, Rose (őt testesíti meg a *Déli osztozás* hősnője, Ysé) iránti négy évig tartó szerelmi szenvedélye első „megtérése” utánra esik. Kínába tartva 1900-ban az Ernest-Simons hajón ismerkedik meg a férjes (négygyermekes) asszonnyal. Kínában a tiltott szerelem feldúlja a fiatalon megtért diplomata Claudel lelkét. Lelkiismeret-furdalások gyötrik, nemcsak azért mert hívő lett, hanem azért is, mert nemrég még arra gondolt, hogy pap (bencés) lesz.

A földi és égi szerelem harca ez: Isten és a nő között vívódik.

A vad vágy, az érzéki szerelem elfojtja az Isten utáni vágyat. Valami extázis kiszakítja a szerelmeseket a világból, elválasztja őket a jövőtől. Ezt fejezi ki Mésa, a *Déli osztozás* hőse, amikor karjaiban tartja Ysét:

„Ó asszony karjaim között!
Tartalak, megtaláltalak – ez túl sok!
Így tehát,
Én is megragadtalak téged! és magát testedet tartom,
Karjaim között és te egyáltalán nem állsz ellen,

¹⁸ Ti 298.

¹⁹ Legutóbb: *Paul Claudel és konvertita barátai*, válogatás Claudel műveiből, SZIT, Bp., 2013.

²⁰ Lásd Gérald Antoine, *Paul Claudel ou l'Enfer du génie* (Laffont, 1988) és Marie-Josèphe Guers, *Paul Claudel* (Biographie, Actes Sud, 1987). Ez utóbbi főleg életrajz, női érzékenységgel megírva.

és bensőmben hallom ahogy ver a szíved!

Igaz, csupán asszony vagy, de én, én sem vagyok más mint férfi,
És tovább már nem bírom, olyan vagyok mint a kiéhezett,
aki nem tudja visszatartani könnyeit az étel láttán!
*Ó oszlop! Ó szerelmesem hatalma! Ó mily igazságtalan,
hogy találkoztam veled!*
Minek nevezzelek! Anya vagy... és nővér... és zsákmány...!"

(Caudel, *Partage de midi*, Acte 11)

Röviden idézem a dráma kifejtését: Rose („Rózsa”) Claudel gyermekével szíve alatt, elhagyja férjét és szerelmét, és egy harmadik férfival (egy bizonyos Lintrerel) Belgiumban eltűnnek. Claudel hiába keresi leánya anyját Belgiumban és Hollandiában. Claudel második megtérése: 1905 nyarán meglátogatja F. Jammes és G. Frizeau barátait, elzarándokol Lourdes-ba, ahol ismét a szentségekhez járul. Az év végén eljegyzi, majd 1906. március 16-án feleségül veszi Lyonban Reine Sainte-Marie Perrint, akivel hamarosan Kínába indul. 1907 januárjában megszületik első kislányuk. (Ennek örömét fejezi ki a *Magnificat*-ban.)

Az életrajzíró Antoine megmutatja, hogy a házassággal teljesen nem zárult le a „bűnös” szerelem története. Az emlékek időnként „megrohamozzák”. A *költői szublimálás* marad megoldásnak. Claudel költői hangja mindig elcsukló, fojtott szenvedélytől izzó lesz, amikor a „Rózsa neve” vissza-visszatér.²¹

A *Második Ódá*-ban így vallott:

„Végül én is megtaláltam – a halált, ami nekem kellett!
Megismertem ezt az asszonyt. Megismertem az asszony szerelmét.
A tiltottat magamévá tettem.
Megismertem ezt a szomjúság-forrást!
A lelket akartam, megismerni őt, a vizet, mely nem ismer halált!
Az emberi csillagot tartottam karjaim között...

...

Rózsa, nem látom többé arcodat ebben az életben!”

Claudel „krízise” ugyan jórészt megoldódott a házassággal, de a költő igazában sohasem felejtette el Rose-t. Műveiben is, életében is még vagy két évtizedig jelen van, egészen az 1924-es *Selyemcipő*ig.

---

²¹ Lásd erről: *Szavak forrása csend* című műfordítás-gyűjteményemet (1985), meg újabb fordításaimat.

„*Metafizikai komplementaritás hívja a férfit és a nőt egymás felé, és a végtelen kielégítetlen vágya mindkettőt túllendíti önmagán. Senki sem tudná ezt jobban kifejezni, mint Rodrigue a Selyempőben, amikor így beszél kínai szolgájához:*

„*Azt hiszed, hogy csak a teste képes bennem ily vágyat gyújtani?*

Nem azt szeretem én, ami benne felbomolhat, ami kisiklik előlem és távol lehet és ami egyszer majd többé nem szeret, hanem ami létének oka és csókjaimra az életet teremti, nem a halált!

S ha megtanítom arra, hogy nem a halálra születtem, ha halhatatlanságát kérem tőle, a csillagot, mely tudta nélkül lényének mélyéről sugároz, ó, hogy is tudná ezt tőlem megtagadni!

Nem azt kívánom, mi benne zavaros, vegyült és bizonytalan, mi benne erőtlen, lomha és veszendő, hanem mezítlen lényegét, a merő életet, azt a szerelmet, amely oly hatalmas, mint én magam, akit így hajt a vágy, akár a zabolátlanul felcsapó láng, vagy mint a nevetés az arcomon.

O, bárcsak nekem adná (ájulás fog el és az éjszaka borul szememre), bárcsak nekem adná (és nem szabad, hogy nékem adja), szerelmes teste nem tudna soha megbékíteni.

Örökké csak egymás által tudunk a haláltól megszabadulni, mint az ibolyaszín, ha narancssal vegyül, merő vörössé válik.

(Semjén Gyula fordítása)

Animus és Anima Pierre Emmanuel művében

Pierre Emmanuel (1916–1984) Paul Claudel csodálója és egyik „lelki gyermeke” volt. A Biblián kívül az ősi mítoszok, a keleti vallások és az alkímia misztikája ihlette.²² Jung *Animus–Anima*-elmélete is hatott rá, de mindenekelőtt a freudizmus. Pierre Emmanuel először P.-J. Jouve²³ révén ismerkedett meg a lélekelemzéssel. Freud és Jung felfedezéseit bőven kamatoztatta költészetében. De *Baudelaire* vívódásaiban is magára ismert.

Baudelaire számára a *Nő a Másik, helyrehozhatatlanul; a Nő a férfi számára nem más, mint tárgy, de abszolút tárgy*. Idézem a Baudelaire-t kommentáló Emmanuelt, aki egyben önmagát is jellemzi: „A Nő az abszolút hiány tárgya, valami lehetetlen kultusz tárgya, tehát a kárhozatot jelenti. Ez a költő pszichikai és lelki tapasztalata –, az ő igazsága, ami kétségkívül halálát okozta. Minden erotikus megismerés egyik kulcsát adta így kezünkbe; ki tagadná ezt?” - kérdezi Emmanuel. Majd ismét Baudelaire-rel önmagát is elemezve: „*A Másik, a Nő egyszerre pokol és paradicsom, kifizetve a férfit a vágyakozás és az örvény között: közvetítő a lét felé, és ugyanakkor a lét megcsönkítője*. A Baudelaire-hez hasonló férfiak számára a nőiségnek ez a kétértelmű kísértése (kísértetjárása) a pszichózis szülője: ez élteti őket, mert állandóan halálra adja őket, szemfényvesztéstől szemfényvesztésig űzve őket, állandóan saját hiányuk szomjától, a foly-

²² Bővebben lásd Szabó Ferenc, *P. Emmanuel önmagáról*, „Mai írók és gondolkodók/6”, SZIT, Bp., 1995.

²³ Pierre-Jean Jouve, a *Vérverejték* költője 1938-ban döntő befolyást gyakorolt rá. Leszállt a tudatlan poklába.

ton fokozódó szomjúságtól gyötörve.” (Vesd össze: Claudel, *Második Óda*: „source de soif” =szomjúság-forrás.)

E jellemzésben világosan ráismerek a Casanova-Szentkuthy vívódásaira is.

„...Ó örök nő te csak átmenet vagy Képzelődő egyedüli nyomod a seb
Örvény melyben a férfi elmerül végtelen hívás melybe a férfi beleszédül
Az a seb honnan kivétettél és rögtön behegedt Adámban
A természeted, semmi sincs lényedben ami nem vérző és tátogó úr...”

(Himnusz az ősanához)

Pierre Emmanuel a nemek kimondhatatlan és helyrehozhatatlan kettősségének titkát kutatja egészen a szellem legmélyéig: az ősmítoszoktól – a jungi Animus–Anima kettősségen át – egészen a Sophia-istenségig

Élete vége felé erősödött gnoszticizmusa, amelybe belejátszott a keleti egyházatyáktól, illetve az orosz vallásbölcselektől kölcsönzött *Sophia*-tan. Ismeretes, hogy az orosz bölcselektől és írók (Szolovjov, Bulgakov, Bergyajev, Florenszkij...) ²⁴ visszanyúlnak az ősi Sophia-mítoszhoz.

„A Bölcsesség ott volt már a világ kezdetén és ott lesz a végén is, az őspotenciát tehát joggal nevezhetjük Sophiának, aki nem teremtett és nem született, ő Isten bölcsessége és hasonmása. Dante az erények Szent Hölgyét, Goethe az Örök Asszonyi (*das Ewig Weibliche*) eszményképét, Blok a Szépséges Hölgyet, Szolovjov az isteni bölcsesség és az örök nőiség egységének elvét, Sophiát, a szellemi alkotás istennőjét hívja társul a teremtésben, mert számukra a *L'Éternel féminin* a Logossal azonos jelentőségű. A szépség a világnak éppúgy teremtő elve, mint a Logosz.” Hajnád Zoltán tanulmányából idéztem, aki hivatkozik Dosztojevszkij híres kijelentésére is: „A szépség menti meg a világot.” ²⁵

Pierre Emmanuel költészetének szimbólumteremtésével az *őseredeti és végső Egyet keresi Érosz és Thanatosz* égisze alatt. Újra akar születni – önmagától úgy, hogy integrálja másik énjét, az Animát. A benne levő öröklétnek egyszerre apja és anyja akar lenni. Ez a vajúdás mérhetetlen szenvedést jelent. Poklot is, hiszen önmaga bűvös köréből nem tud kiszabadulni.

Igaz, Emmanuelnél az *Animus és Anima* kettőzöttsége sokszor mesterkélte; fikció; meddő párbaj a „szkizofréniás” tudat két „én”-je között. De végül igazán felfedezte a Másikat, a Te-t és a legfőbb TE-t, Istent.

A költő ezt írja szerelmének:

²⁴ Lásd erről Hajnád Zoltán, *Sophia és Logosz*, <http://debszem.unideb.hu/pdf/dsz2007-2/dsz2007-1-05Hajnady.pdf>

²⁵ *A félkegyelmű* című regényben többször elhangzik ez a kulcsmondat. Naplójában pedig Dosztojevszkij kijelenti, sokat vár az orosz nőtől: „Nagy reményeink egyike, feltámadásunk legbiztosabb záloga az orosz nő...”

„A Másik volt a szép nap ajándéka
Tekintetünk egyetlen izzó fény lett
Megtudtam végre ki vagyok s hogy élek”

(Duel, 1979, 122)

A perszonalista (marceli) szemléletet tükrözi Pierre Emmanuel (Pilinszky barátja) költészetének jó része: akár a szerelemről, akár az Istennel, Krisztussal való találkozásról ír. A szerelem megnyit a Másik, a TE felé, a hívők pedig a szeretetben együtt megnyílnak a Szeretet-Isten felé.

Az „Örök Női” Teilhard életművében

Teilhard de Chardin SJ (1881–1955) tudós jezsuita gondolkodó élete vége felé, (1950-ben írt) fejlődését összefoglaló esszéje (*Az Anyag Szíve*) Záradékaiban ezt a kijelentést tette:

„...Amikor elhagytam a régi családi és vallási formulákat, és kezdtem megtalálni s kialakítani magamat, **minden csak női szem sugárzatában és befolyására bontakozott ki bennem.** Persze, ne várjanak itt tőlem mást, mint csak a férfi általános vallomását: lelkem mélyéről majdnem imádandó érzelem száll azok felé a nők felé, akiknek meleg szíve és bája cseppenként ivódott legkedvesebb gondolataim velejébe (...) A tényekkel érintkezve fokozatosan született meg bennem két meggyőződés. Róluk szeretnék tanúskodni, koromhoz illő józan nyugalommal és elfogulatlanul.

Először is jómagam vitathatatlanul hiszem azt (elvileg és gyakorlatilag is), hogy *a férfi* – még ha igen-igen átadja is magát egy eszme vagy az Isten szolgálatának – *csak akkor juthat lelki érettségre és teljességre*, ha valami »szentimentális« hatás éri. Ez a »szentimentális« hatás szenzibilizálja (érzékennyé teszi), érzelmileg járja át értelmét és legalább kezdetben felszítja szerető-képessége erőit. *Mint ahogy lehetetlen élni fény, oxigén vagy vitamin nélkül, ugyanúgy a férfi – egyetlen férfi sem mellőzheti a Nőt.* Ez napról napra nyilvánvalóbb tény.

A *második* meggyőződésem pedig ez: bár a nemek beteljesítő találkozása az emberi pszichében alapvetően fontos és szervező erejű, jelenleg mégsem bizonyítja semmi (sőt éppen ellenkezőleg!), hogy világos képünk volna arról, miként működik *ez a mindent megalapozó kiegészülés* és melyek legfőbb formái.

A szociális szempontból állandóan a gyermeknemzésre szánt házasság és a teológiailag elszakadásként felfogott vallási tökéletesség között még hiányzik számunkra egy *harmadik út.* Nem azt mondom, hogy ez a harmadik megoldás a kettő

között *középső (közbeeső), hanem felsőbbrendű.*²⁶ Ez hiányzik nekünk: ezt követeli az a forradalmi változás, amelyet legutóbb robbantott ki gondolkodásunkban éppen a „szellem” fogalmának átalakulása. A „Szellem” nem „anyagtalanságot”, anyagtól elszakítotttságot jelent, hanem szintézist. *Materia matrix:* az anyag a szellem anyaméhe. A nemek kölcsönös vonzódásában még alva rejlő és kifürkészhetetlen erőktől nem durva szakítással kell elfutnunk, hanem *magasabb fokra emelve (szublimálva)* kell őket meghódítanunk. Egyre határozottabban meg vagyok győződve, hogy itt rejlik a Tisztaság titkos lényeg és a jövőben rá váró nagyszerű szerepe...²⁷

Teilhard de Chardin *evolucionista világképébe, a „teremtő egyesülés” víziójába illesztve tárgyalja a testi szerelem szublimálását.*

Az 1931-es *A Föld szelleme* című esszében ezt írta: „A szerelem (*amour*) a legegységesebb, legfélelmetesebb, legtökéletesebb kozmikus energia. Sok évszázados tapogatódzás során külsőleg gátak közé fogták, és mederbe szorították a társadalmi intézmények. Felhasználva ezt a helyzetet, a moralisták igyekeztek megszabályozni. (...) A szerelem óriási, mindenütt jelen van és sosem törte meg semmi. Úgy látszik, hogy az emberek fölhagytak azzal az igyekezettel, hogy megértsék és a kezükbe vegyék ennek a vad erőnek irányítását. (...) A lelki Evolúció szempontjából, amelyet vezérlő elvként fogadtunk el, talán megnevezhetjük a Szerelem ilyen különös energiáját s meg is határozhatjuk értékét. Hátha a *Szerelem-energia* igazában egészen egyszerűen az a vonzás, amelyet a Világegység alakuló Központja gyakorol mindenegyed tudatos elemre? Annak a nagy Egységnek hívó szava ez, amelynek megvalósulása az egyetlen most folyó feladat a Természetben?”²⁸

A fiatal jezsuita 1918 tavaszán írta meg *Az örök női*²⁹ című költeményét, mintegy összefoglalva és kiegészítve korábbi eszmélődéseit. Beatricének (*Beatrix*-nek írja), az „örök Női” szimbólumának, valamint a Szűz-Anyának, az öröktől fogva elrendelt (Péld 8,22) Istenanyának, a termékeny szüzesség Eszményének ajánlja.³⁰

Teilhard „*Az Örök női*” című költői eszmélődéséhez barátja és rendtársa Henri de Lubac írt kommentárt.³¹

²⁶ E „*harmadik út*” értelmezésről lásd Chantraine–Lemaire, *Henri de Lubac* IV, 367–369 és 391, az 1. jegyzettel.

²⁷ Magyarul: *Út az Ómega felé*, SZIT, Bp., 1980, 647–648.

²⁸ I. m., 260.

²⁹ Magyarul: *Út az Ómegához*, 113kk.

³⁰ H. de Lubac Teilhard *Az örök női* című költeményének genezisét és jelentést elemezve in *L'Éternel Féminin, étude sur un texte du Père Teilhard de Chardin*, Aubier, 1968, 57–60.)

³¹ Henri de Lubac SJ, *L'Éternel Féminin*. – Vö. még Madeleine Barthélemy-Madaule, *La Personne et le drame humain chez Teilhard de Chardin*, Seuil, Paris, 1967, főleg a III. fejezet „A személy és a szerelem.” Lubac számos hivatkozással vázolja az esszé genezisét: az első világháború alatt Teilhard a frontról levelez Marguerite unokahúgával: *Genèse d'une pensée*, Grasset, 1961. (Marguerite Teilhard-Chambon, 1880–1959) – Az első világháború alatti esszéi közül megemlítek néhányat: *A kozmikus élet* 1916; *A misztikus miliő* 1917; *A teremtő egyesülés* 1917, *A pap* 1918.

H. de Lubac megmutatja, hogy bizonyos kapcsolat van Teilhard és Szolovjov eszmévilága között; Szolovjov (miként Florenszkij, Bulgakov) kozmikus Sophiantával emlékeztet Teilhard-ra. Szolovjovnál (miként Danténál „Beatrice”, a firenzei leány) egy konkrét nő indította el a reflektálást az „örök női”-re, Teilhard-nál is konkrét tapasztalat volt a kiindulópont.³²

Idézem Teilhard költeményét. Az „Örök női” első személyben szól:

„...A valódi termékenység a Szellem születésére társít létezőket. Hogy Nő maradjak abban az új szférában, amelybe a Teremtés emelt, új formákat kellett öltennem, de itt sem változott meg természetem. *Mert amíg csalóka arcom most is az Anyag felé kábít kéjenceket, Valódi Lényem égig emelve vonz: a Keresztény és az Isten között lebeg. Most is csábítok – de a fény felé. Vonzok mindig, de már a szabadságba. Én ezentúl a Szüzesség vagyok.*

*A Szűz még asszony és anya is: íme az új idők jele. A pogányok az Akropoliszon ezt kiáltják az Evangéliumra: torzzá titted a világot! – és siratják a Szépség halálát. – Ez Isten-gyalázás. Mert Krisztus szava nem szakításra és elválásra hív: – mintha Isten választottjai sutba dobhatnák a Test Törvényét és összetörhetnék a kötelékeket, melyek fajuk sorsához kötik őket, s kiszöknének a kozmikus árból, amelybe születtek. *Aki jól érti Jézus hívó szavát, annak nem kell kidobnia szívéből a szerelmet. Sőt – éppen ellenkezőleg – teljes emberré kell lennie.*”*

(Út az Ómegához, 118)

„Jövendő korok hervadhatatlan Szépsége vagyok én, – a Női eszmény. S így minél inkább Nő leszek, annál anyagtalanebb és égibb lesz az arcom. *A Lélek bennem akarja szublimálni Testét, – a lelket meg a Kegyelem igyekszik isteníteni. (...) Végül pedig bennem történt meg a találkozás, amelyben Krisztus születése és teljessége érik hosszú századok során. Én vagyok az Egyház, Jézus Arája. Szűz Mária vagyok én, minden embernek Anyja.*”

(Út az Ómegához, 119)

A *Tisztaság fejlődéséről*, illetve a testi szerelemről és annak spirituálissá (lelkivé) szublimálásáról van tehát itt szó. Teilhard eszmélődése során eljut az „Örök női”-hez. Ennek Dante Beatrice-éje a szimbóluma, de Teilhard hivatkozik Goethének az „Örök női”-ről vallott nézetére is. Végül a keresztény hitben a legfőbb eszményt, a Szűz-Anyát magasztalja.³³

³² Megjegyzem: Hajnády Zoltán *Sophia és Logosz* című fentebb idézett tanulmányában utal Claudélre és Teilhard-ra is.

³³ Az *Örök Női* költeményt, Teilhard-nak a *szerelem szublimálására* vonatkozó meglátásait, egyesek túl konkrétnek tarthatják, mások annak vízióját túlságosan idealizálónak tekintik, főleg ami a jövendő korok látomását illeti. H. de Lubac megjegyzi: Teilhard sajátos [költői] mariológiája a hívők számára nem kötelező, de nincs ellentétben a teológiával.

A szerelem fejlődése addig tart, ameddig a Világ; ez az evolúció főleg keresztény hatásra valósul meg, amely még nem hozta meg gyümölcsét. Az eszmei célpont: a szerelem teljes lelki alakulása, s tárgyának teljes egységesítése. Az eszményi szerelem, a Szűzé – s az Egyházé is, amelynek Szűz Mária a mintaképe a keresztény hagyományban: ilyen szerelem hozta Istent erre a Földre; a Mária Fiaja a Megtestesüléskor.